

DĖL KAI KURIŲ VIETOVARDŽIŲ TIKSLINTINŲ LYČIŲ

Manoma, kad oficialiojoje vartosenoje¹ funkcionuojantys vietovardžiai yra palyginti gerai standartizuoti ir sunorminti. Tačiau tiriant pirminius oikonimus, kurių darybos pamatu eina hidronimai, randama ir ne visai suvienodintų lyčių. Dažniausiai pasitaiko tokių atvejų, kai oikonimo ir hidronimo lytis skiriasi kirčiu, kirčio vieta, rečiau šaknies balsių kokybe ar gramatine forma. Kartais tokie abiejų vietovardžių lyčių nesutapimai gali net kelti abejonių, ar abu vietovardžiai – oikonimas ir hidronimas – nėra savarankiškai susiformavę, o ne susiję vardai. Tik lokalizacijos duomenys patvirtina darybos pamato ir darinio sąsają.

Tad kas tie nesutapimai ir kodėl jų atsirado? Gal tai tiesiog klaidos ar kiti nesuderinti dalykai, atsiradę kuriant sąvadas, vietovardžių sąrašus? Žinoma, tai gali būti susiję ir ne su kalbinėmis priežastimis. Straipsnio tikslas – aptarti tokius darybiškai susijusius vietovardžius, kurių lytis norminamieji šaltiniai pateikia skirtingai. Nagrinėjami *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinyno* (ATSŽ) oikonimai ir *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardyno* (LUEV) hidronimai.

Prisimintina tai, kad duomenys gyvenamųjų vietų vardų sąrašams ATSŽ daugiausia buvo imami ne iš Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriuje esančios vietovardžių, užrašytų iš gyvosios kalbos, kartotekos (VK), o iš jau parengtų, kalbininkų tvarkytų ir normintų gyvenamųjų vietų vardų šaltinių – iš tarpukaryje (apie 1935–1940 m.) pagal apskritis ir valsčius sudarytų vietovardžių bylų (VB). Šiose bylose (kurių sudaryta septynios) buvo fiksuoti kaimų, bažnytkaimių, vienkiemų, dvarų bei palivarkų vardai. Bylos, matyt,

¹ Čia turimi galvoje oficialieji norminamieji šaltiniai: *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas*, d. 2, 1976 (toliau – ATSŽ); *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas*, 1963 (toliau – LUEV); A. Vanagas. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, 1981 (toliau – LHEŽ) ir *Vietovardžių žodynas*, 2002 (toliau – VŽ).

buvo rengtos skubotai, daug ko nespėta pakartotinai patikrinti vietose. Tad daugelį dalykų ATSŽ yra perėmęs automatiškai iš VB.

LUEV rengtas vėliau, kai jau buvo VK, be to, nebuvo tokios skubos. Gal dėl to čia sudėtų hidronimų netaisyklingų formų nėra daug; dalis jų jau iš-taisyta Aleksandro Vanago *Lietuvių hidronimų etimologiniame žodyne*.

Kadangi tokių atvejų, kai pamatinio vietovardžio ir darinio lytis formaliai nesutampa, yra kelios dešimtys ir tie nesutapimai gali būti skirtingi, tad tokių vietovardžių porų galima skirti kelias grupes pagal skirtumų pobūdį.

1.

Oikonimo, darinio iš hidronimo, ir pamatinio hidronimo skiriasi kirtis, kirčio vieta, paradigma:

Beřžė (2) vs. Rd : *Beřžė* (4) up. Rd. Viensėdžio vardo 2-oji kirčiuotė rodo, kad lytis *Beřžė* nėra korektūros klaida. Būtų galima manyti, kad abu vietovardžiai yra savarankiškai susiformavę iš liet. *bėržas*. Tačiau abiejų vietų vardų – oikonimo ir hidronimo – lokalinė priklausomybė leidžia manyti viensėdžio vardą esant iš upės vardo, ATSŽ palikto su tarnei būdingu atitraukiniu kirčiu *Beřžė*. Oikonimo lytis taisytina į *Beřžė*.

Čisavà (4) k. Ss, Guob : *Čisavà* (3^b) up. Ss. Duomenų, rodančių kitus linksnius, be kilmininko (*Čisavōs*), VK neužfiksuota, tad lieka pripažinti oikonimo 4-ąją kirčiuotę taisyklingą, remiantis analogija: šiame Lietuvos regione vietovardžius, turinčius priesagą *-ava*, linkstama kirčiuoti pagal 4-ąją kirčiuotę.

Gūžupis (1) k. Pšš : *Gūžupys* (3^b)² up. Pšš. VK fiksuojamos dvi gretiminės šio upėvardžio lytys – *Gūžupis* (1) ir *Gūžupys* (3^b). Abi lytys taisyklingos, tačiau oficialieji hidronimų šaltiniai – LUEV ir LHEŽ – yra įteisinę tik lytį *Gūžupys*. Manytina, kad ir oikonimo lytį reikėtų keisti į *Gūžupys*.

Juōdlė (1) k. Šauk : *Juōdlė* (2) ež. Šauk. Ežero vardo kirčiavimas nurodytas taisyklingas, kadangi hidronimas greičiausiai yra kilęs iš liet. *juodlỹs* (4) „toks vandens vabalas“³ arba iš liet. *júodas*, *-à* su šaknies balsių metatonija. Būtų taisytina oikonimo forma ir paradigma – *Juōdlė* k.

² Tai vienas iš tokių atvejų, kai kirčio vieta yra nulėmusi ir galūnės balsio ilgumą.

³ Dėl kai kurių lietuvių kalbos bendrinių žodžių ir jų aiškinimo žr. *Lietuvių kalbos žodynas* 1–20, 1956–2002.

Kalináuka (1) Mgč : *Kalìnauka* ež. Smal. VK duomenimis, ežero vardas turi sudėtinį variantą *Kalìnaukos ežeras*, kurio pirmasis dėmuo yra iš kaimo vardo, tad taisyklinga oikonimo forma turėtų būti kirčiuojama *Kalìnauka*.

Kalnyčià (4) k. Krž : *Kalnyčià* (2) up. Krž. Plg. vietovardžius *Kalnyčiõs pėlkė* ir *Kalnỹcios pėlkė* Kelmės r. (VK), kurie yra iš upėvardžių *Kalnyčià* (4) ir *Kalnyčià* (2). Be to, pažymėtina, kad žemaičių arealo hidronimai, turintys priesagą *-yčia*, yra 4-osios kirčiuotės (pvz.: *Voryčià* (4) Šlu, *Skaryčià* (4) Varn, *Skirvyčià* (4) Rsn, *Virvyčià* (4) Trš). Manytina, kad oikonimas padarytas iš upėvardžio *Kalnyčià* 4-osios kirčiuotės varianto.

Mořkiškė (1) k. Pkrž : *Mõrkiškė* (1) up. Krž. Galima spėti, kad šie vardai darybiškai ir nesusiję, o susidarę savarankiškai: kaimo vardas iš avd. *Mořkus*⁴ (plg. dar kitus kaimų vardus, fiksuojamus ATŠŽ, – *Mořkiškiai* Nv; *Mořkiškis* Žmt), o upėvardis – iš avd. *Mõrkus*. Vis dėlto tai kelia abejonių, nes greičiausiai vietovardžiai tėra nevienodai sunorminti.

Purõniškis (1) vs. Sv : *Purõniškis* (1) up. Šmn. Upėvardis gali būti siejamas su liet. *purõnas* „pelkinė puriena“ arba su avd. *Purõnas*, tad oikonimo lytis taisytina į *Purõniškis*.

Riņgė (2) k. Tj : *Riņgė* (1) up. Tj. Apeliatyvai, su kuriais siejami šie vietovardžiai, lietuvių kalboje kirčiuojami trejopai – *riņgė*, *riņgė*, *riņgė*. Aukštaičiuose paplitusi forma *riņgė*, iš kurios ir kildinamas upėvardis. Kaimo vardo lytis turėtų sutapti su upėvardžio lytimi, todėl taisytina į *Riņgė*.

Ropienà (3) k. Plk : *Ropienà* (4) up. Kr. Upėvardis LHEŽ kildinamas iš pievos ir lauko vardo *Ropienà*, kuris VK kirčiuojamas pagal 3-iąją kirčiuotę: *Ropíeną*, *Ropienojė* ir turi kirčiavimo variantą *Ropíena* (1) (plg. *Praviéna* up. Rmš). Manoma, kad ir upėvardis greičiausiai yra 3-iosios kirčiuotės: *Ropienà*, *Ropienõs*, į *Ropíeną*, *Ropíena*, *Ropienojė*.

Saltragỹs (3^a) k. Ilgž : *Saltragỹs* (3^b) up. Krk. VK duomenys – į *Saltragį*, *Saltragyjė* rodo 3^b kirčiuotę; be to, nurodoma dar ir gretiminė vandenvardžio lytis *Saltragis*. Kitokio kirčiavimo varianto nėra užfiksuota, tad greičiausiai oikonimo ties Ilgižiais kirčiavimas nėra autentiškas.

Santakà (4) k. Igl : *Santakà* (3^b) up. Ss. Čia aiški korektūros klaida, nurodant upėvardžio kirčiuotę. Vietovardžiai sietini su liet. *santakà* (3^a), senesniu kirčiavimo variantu, pateikiamu LKŽ, tad kirčiuotini pagal 3^a kirčiuotę.

Šakarvà (3^b) k. Lkm : *Šakarvà* (3) up. Lkm. Vietos žmonės šiuos vietovardžius kirčiuoja dvejopai – pagal 3 ir 3^b kirčiuotę, todėl galima teigti, kad abu vietovardžiai – oikonimas ir hidronimas – sukirčiuoti taisyklingai. Gali-

⁴ Dėl asmenvardžių žr. *Lietuvių pavardžių žodynas* 1–2, 1985, 1989.

ma tik spėti, kad 3-iosios kirčiuotės vietovardžiai gali būti senesnės paradigmos, o 3^b atsirado pagal analogiją, plg. ten pat esančio ežero vardo *Šakarvai* (3^b) kirčiavimą.

Týklė (1) k. Užv : *Týklė* (2), of. *Týklis* (2) ež. Užv. Kaimo vardas, be abejonės, yra iš ežero neoficialiosios lyties *Týklė* (2). VK taip pat yra ir šio oikonimo, kirčiuojamo tvirtagališkai, užrašymų, tuo remiantis oikonimo lytį reikėtų taisyti – *Týklė* (2).

Visinčià (2) k. Pab : *Visinčià* (4) up. Šlčn. VK duomenys rodo tik 4-osios kirčiuotės kaimo ir upės vardus: *Visinčià*, *Visinčiōs*, *Visinčiā*, tad kaimo vardo kirčiavimas taisytinas. Šioje pietų Lietuvos dalyje *a* galūnės vardus linkstama kirčiuoti pagal 4-ąją kirčiuotę (plg. *Gaujā*, *Šalčiā*).

Válčiuva (1) k. Ss : *Valčiuvā* (3^b) up. Ss. Visi senesni VK užrašymai rodo upėvardžio 3^b kirčiuotę: *Valčiuvā*, *Valčiuvōs*, *Valčiuvā*. VK tėra užfiksuota tik kilmininkinė oikonimo lytis *Valčiuvōs*, o VB nurodyta lytis *Válčiuva*. Tad manytina, kad į oficialiuosius sąrašus iš VB perkelta lytis sukirčiuota netaisyklingai, gal net atsitiktinai. Taigi ir kaimo vardas turėtų būti kirčiuojamas pagal 3^b kirčiuotę.

Žam̃bas (4) k. Krs : *Žam̃bas* (2) up. Krs. Tik iš VK užrašytos Karsakiškio apylinkės vietovardžio daugiskaitos vardininko formos *Žambaĩ* galima teigti, jog ir hidronimas turėtų būti 4-osios kirčiuotės.

2.

Skiriasi oikonimo ir hidronimo šaknies balsių kokybė:

Bítvanas (1) vs. Vnd : *Býtvanas* (1) up. Vnd. Dėl vietovardžio ilgojo šaknies balsio LHEŽ abejojama ir bandoma sieti su liet. *bítė*. Nors etimologija lieka miglota, tačiau galima manyti, kad upėvardžio lyties *Býtvanas* kirčiuotas šaknies balsis tarmėje yra pailgintas dėl kirčio, o hidronimo lytis *Bítvanas* būtų autentiška.

Drūlupis (1) k. Rm : *Drūlupis* up. Rm. Upėvardis LHEŽ siejamas su avd. *Drūliā*, *Druliā*. LPŽ dar fiksuotos pvd. *Drulỹs*, *Drūlius*. Taigi upėvardis siejamas su avd. *Drūliā*, o kaimo vardas, matyt, norminant ir manant, jog kirčiuotas *u* tarmėje ilginamas, paliktas su trumpuoju *u*. Galimas daiktas, kad rytų aukštaičių tarmėje kirčiuotoje pozicijoje *u* yra pailgintas, nes pvd. *Drūliā* su ilguoju balsiu užfiksuota tik pietų Lietuvos dalyje. Todėl ir upėvardžio norminė lytis turėtų būti *Drūlupis*.

Duburáitis (1) k. Antz : *Dūburáitis* (1) ež. Antz. Ežero vardas LHEŽ susietas su liet. *dūburỹs* „duburys“. Oikonimo lytis pateikta siejant su bendri-

nės kalbos žodžiu *duburỹs*. Kažin ar lytis su *ū* yra autentiška (plg. Kazimiero Būgos Antazavės apylinkėse fiksuotas lytis *Duburaitis, Duburỹs*)⁵, nes žodis *dūburỹs* LKŽ užfiksuotas tik pietvakarių Lietuvoje.

Dūkinė (1) k. Upt : *Dūkinė* up. Krkn. Upėvardis LHEŽ kildinamas iš liet. *dūkas* „baublys“: Oikonimą reikėtų laikyti ne savarankiškai susiformavusiu iš avd. *Dūkas*, o kilusiu iš upėvardžio *Dūkinė*, tad ir jo lytis turi būti su ilguoju *ū*: *Dūkinė*.

Nesunorminta oikonimo lytis – *Adincavà* (2) k. Auk : *Adinčiavà* (2) up. Btr. Šie vietovardžiai yra kilę iš pvd. *Adiñčius*, tad oikonimo lytis neturėtų likti tarminė, o būti kaip ir hidronimo – norminė – *Adinčiavà*.

Straipsnyje apžvelgta, kaip ir kodėl dalis oikonimų, laikytinų pirminiais dariniais iš hidronimų, oficialiuosiuose šaltiniuose formaliai skiriasi nuo pamatinių žodžių – vandenvardžių. Kai kurių iš jų lytys, ateityje sudarant sąrašus ar sąvadas, galėtų būti tikslinamos arba taisomos.

LOKALIZACIJOS NUORODŲ SUTRUMPINIMAI

Ab	– Abarauskai (Lazdijų r.)	Rd	– Radviliškis
Akm	– Akmėnė	Rm	– Ramýgala (Pānevėžio r.)
Antz	– Antāzavė (Zarasų r.)	Rsn	– Rūsnė (Šilūtės r.)
Auk	– Aukštādvaris (Trākų r.)	Sld	– Saldūtiškis (Utenės r.)
Btr	– Butrimónys (Alytaūs r.)	Smal	– Smālvos (Zarasų r.)
Guob	– Guobai (Marijāmpolės r.)	Ss	– Sasnavà (Marijāmpolės r.)
Igl	– Igliauka (Marijāmpolės r.)	Sv	– Svėdasai (Anykščių r.)
Ilgž	– Ilgižiai (Rasėinių r.)	Šauk	– Šaukėnai (Kelmės r.)
Kr	– Kriūkai (Šakių r.)	Šlčn	– Šalčininkai
Krk	– Krākės (Kėdāinių r.)	Šmn	– Šimónys (Kūpiškio r.)
Krkn	– Krekenavà (Pānevėžio r.)	Tj	– Taujėnai (Ukmergės r.)
Krs	– Kařsakiškis (Pānevėžio r.)	Trš	– Tryškiai (Telšių r.)
Krž	– Krāžiai (Kelmės r.)	Upt	– Upytė (Pānevėžio r.)
Lkm	– Liñkmenys (Ignalinos r.)	Varn	– Vañniai (Telšių r.)
Mgč	– Magūčiai (Zarasų r.)	Vg	– Vāiguva (Kelmės r.)
Mlt	– Molėtai	Vs	– Veisiejai (Lazdijų r.)
Nr	– Nevarėnai (Telšių r.)	Zbš	– Zūbiškės (Kaišiadorių r.)
Pab	– Pabarė (Šalčininkų r.)	Žsl	– Žasliai (Kaišiadorių r.)
Plk	– Plókščiai (Šakių r.)	Žmt	– Žemaitkiemis (Ukmergės r.)
Pšš	– Pašušvys (Radviliškio r.)		

⁵ Žr. Būga K. *Rinkiniai raštai* 3, 1961, 956.

ŠALTINIAI

- ATSŽ – *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas 2*, Vilnius: Mintis, 1976.
- LHEŽ – A. Vanagas. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius: Mokslas, 1981.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas 1–20*, Vilnius, 1956–2002.
- LPŽ – *Lietuvių pavardžių žodynas 1: A–K*, Vilnius: Mokslas, 1985; 2: *L–Ž*, Vilnius: Mokslas, 1989.
- LUEV – *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1963.
- VB – *Vietovardžių bylos*, saugomos LKI Vardyno skyriaus fonduose (mašiniškai sudaryti 1935–1940 m.).
- VK – LKI Vardyno skyriaus vietovardžių kartoteka iš gyvosios kalbos.
- VŽ – *Vietovardžių žodynas*. Vyr. red. A. Pupkis. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002.

Gauta 2008 03 26

ON TOPONYMS: SOME FORMS SHOULD BE AMENDED

S u m m a r y

The paper discusses tens of primary toponyms originating from hydronyms and differing from them in paradigm, the quality of the root vowel etc. On the basis of the data stored in the card index of the Department of Onomastics of the Institute of the Lithuanian Language and word etymologies, an attempt is made to identify the authentic forms of the base and the derived toponym. To be able to compare them with the present-day forms, the data have been collected from the sources of standard language approved for official use: *A Manual of Administrative-Territorial Division of the Lithuanian SSR (Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas*, volume 2, 1976), *A Manual of River and Lake Names of the Lithuanian SSR (Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas*, 1963) and A. Vanagas' *Etymological Dictionary of Lithuanian Hydronyms (Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, 1981).

MARIJA RAZMUKAITĖ
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius